

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: koval0605@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-111-114

Коваль Н. О. Просодичне виділення британських та американських лекцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 111–114.

УДК: 811.111 – 342

Коваль Наталія Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПРОСОДИЧНЕ ВИДІЛЕННЯ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЛЕКЦІЙ

У центрі уваги дослідження знаходиться просодичне виділення та його кореляція з соціокультурними характеристиками носіїв мови, які проявилися під час читання лекцій. Таким чином, характер акцентного виділення інформаційної структури лекцій розглядається як показник культури мови мовця. Це дослідження проведено в рамках лекційного реєстра академічного стилю. Актуальність даної статті зумовлена тим, що в даний час питання культури досліджуваної іноземної мови, в тому числі культури усної мови, набувають особливого значення в контексті глобалізації, коли англійська мова стала мовою міжнародного спілкування, яка функціонує на території країн з різними культурними традиціями. Ідентифікація британської норми мовної культури представлена в роботі на прикладі просодії інформаційної структури лекцій.

Ключові слова: інтонація, лекція, мовлення, акцентуація, просодичне виділення, спонтанна мова.

Nataliia O. Koval,
Candidate of Philology, Associate Professor
I'ia Mechnikov Odessa National University

THE PROSODIC EMPHASIS OF BRITISH AND AMERICAN LECTURES

The focus of the study is prosodic emphasis and its correlation with the sociocultural characteristics of native speakers who have shown them during lectures. Thus, the accentuation of the informational structure of lectures is regarded as an indicator of the speaker's language culture.

This research was conducted within the framework of academic style. The relevance of this article is because currently the issues of the culture of the studied foreign language, including the culture of the spoken language, are of particular importance in the context of globalization, when English became the language of international communication, which operates on the territories of countries with different cultural traditions. The identification of the British norm of linguistic culture is presented in this article on the example of the prosody of the information structure of lectures.

So, the conducted audit analysis of quasi-spoken speech of texts of academic style in British and American lecturers' implementation allowed the author to draw the following conclusions: 1) the sociocultural characteristics of the speaker largely determine the culture of his/her speech behavior; 2) accentuation, being a particular manifestation of the category of emphasis and performing the function of the logical organization of the utterance, can serve as an indicator of the complexity of thinking; 3) the rhythmic pattern of the experimental sounding material corresponds to generally accepted data – 1:2 for the British version and 1:1.3 for the American one; 4) the most frequent are emphatic patterns having the ratio of stressed syllables to unstressed equal to 1: 1; 1: 1.3; 1: 2.

Key words: intonation, lecture, speech, accentuation, prosodic emphasis, spontaneous speech.

Метою даного дослідження є визначення характеру кореляції просодичного виділення інформаційної структури тексту британських і американських лекцій та соціокультурних характеристик мовця; виявлення способів акцентного виділення інформаційних центрів тексту британських та американських лекцій.

Об'єктом дослідження є перцептивні характеристики просодичного виділення інформаційної структури тексту британських та американських лекцій. Предметом дослідження є механізм зміни просодичного виділення та його складових в залежності від приналежності мовця до певної національної культури.

Актуальність статті зумовлена тим, що в даний час питання культури досліджуваної іноземної мови, в тому числі культури усної мови, набувають особливого значення в контексті глобалізації, коли англійська мова стала мовою міжнародного спілкування, яка функціонує на території країн з різними культурними традиціями. Ідентифікація британської норми мовної культури представлена в роботі на прикладі просодії інформаційної структури лекцій. Теоретичне значення роботи визначається, перш за все, власне соціальним аспектом акцентуації, який знайшов своє відображення у диференціації просодії мовлення в залежності від соціокультурного рівня мовця.

У даній роботі під акцентним виділенням, або акцентуацією, розуміється реалізація ритмічної структури слова в потоці мовлення за допомогою посилення одного складу / складів за рахунок сукупності акустичних параметрів, характерних для даної мови. Акцентне виділення слова виступає як частина ритміко-мелодійної структури фрази та висловлювання в цілому [5, с. 10].

Матеріалом дослідження слугували монологічні тексти, які належать до академічного стилю. Це аудіозаписи лекцій британських та американських лекторів, зроблені безпосередньо в аудиторії з відомих мовців. З британської сторони досліджувалися: лекція професора Девіда Кристала, присвячена ролі та місцю англійської мови у XXI столітті та перспективам її розвитку в світі; лекція Саймона Гріколла, віце-президента міжнародної асоціації викладачів англійської мови як іноземної, присвячена актуальним проблемам міжкультурної комунікації; лекція Кеннета Льюїса, фахівця в області методики викладання англійської мови, присвячена різним підходам до її вивчення; лекції провідних професорів права Х'ю Смолла та Пітера Брауна «Dream lecturers' series», які поширює компанія «Macmillan».

З американської сторони були вивчені: лекції Френка Триплета та Джеймса Вуда, професорів відділення іноземних мов університету Огайо, про методи навчання аналізу тексту; лекція Джонатана Флосі, представника американської ради в

Києві, присвячена висвітленню проблем поповнення словника американського варіанту англійської мови новими словами в результаті культурних змін в американському суспільстві; лекції Джеффри Марьянова та Білла Джонсона, присвячені специфіці використання, та оформлення різних документів на англійській мові.

Загальний обсяг дослідженого матеріалу склав близько 4 годин звучання. Весь записаний матеріал був підданий первинному прослуховуванню та змонтований для експерименту відповідно до його конкретних завдань.

Це дослідження проведено в рамках лекційного реєстра академічного стилю. Лекція представляється матеріалом, адекватним мети дослідження.

Лекція як одна з форм реалізації наукового стилю давно привертає увагу вчених та є матеріалом численних досліджень [4; 10; 12; 14]. Аналіз наукових робіт, присвячених дослідженню лекційного реєстра, наочно демонструє їх різнобічність в плані ознаками. Наприклад, в ряді робіт, присвячених вивченню синтаксичної будови та композиції лекцій різних видів, зачіпаються також проблеми ритмічної організації, просодичної побудови тексту лекцій; велика увага приділяється прагматичної спрямованості лекцій та відповідним особливостям їх просодичного оформлення [1; 12].

У дослідженні наукового стилю традиційним є композиційне членування лекції на наступні композиційні частини: вступ, основну частину та висновок. Як відзначають дослідники, інтонаційний малюнок лекції особливо багатий та різноманітний в її середній частині, в той час як початок зазвичай не відрізняється особливою виразністю, і в цій частині мова лектора характеризується швидким темпом, рівномірною гучністю і т.п. В основній же частині лекції спостерігається значна варіативність гучності, основного тону, темпу, велика кількість різноманітних пауз. При цьому прискорення темпу мови зазвичай спостерігається при викладі загальновідомих фактів або вже розглянутого матеріалу, а уповільнення служить засобом виділення найбільш важливих моментів [9, с. 10]. Лекція як особливий жанр усних дидактично спрямованих текстів характеризується дробовим членуванням мовного потоку, варіативністю темпу, нерівномірною гучністю мови, наявністю поряд з синтаксичними значної кількості несинтаксических пауз, великою кількістю наголосів та варіативним рухом тону [13, с. 5].

Проаналізуємо, наскільки відібраний експериментальний матеріал є репрезентативним, тобто наскільки він відповідає критеріям. Одним з основних критеріїв нами визнається спонтанність, що характеризує мотив виникнення повідомлення стосовно мовного спілкування [16].

Е.А. Бризгунова визначає спонтанну мову як невідготовлену, зроблену в момент комунікації. На її думку, найбільшою мірою спонтанність характеризує розмовну мову та ті різновиди інформаційно-публіцистичного мовлення, які безпосередньо передають ситуації, що спостерігаються [3, с. 67].

Оскільки аналізовані лекції вимовляються перед аудиторією без опори на письмовий текст, то цілком очевидно, що їх слід віднести до спонтанного монологічного мовлення. Разом з тим, ми вважаємо, що для досліджуваного нами матеріалу, все-таки властива деякого роду підготовленість, хоча б на рівні задуму висловлювання: наприклад, актуальність обговорюваних проблем безпосередньо для мовця. Таким чином, ми вважаємо за доцільне оперувати терміном «квазіспонтанна мова».

Критерій спонтанності (квазіспонтанності), представляє можливість простежити акт породження мовленнєвого висловлювання безпосередньо, коли його планування та продукування відбуваються одночасно. Саме тому на матеріалі спонтанної мови, роль просодичних засобів в створенні тексту проявляється особливо яскраво, і саме тут їх цікавіше – і найдоцільніше вивчати [4, с. 9]. Отже, представляється правомірним з достатньою підставою говорити про те, що можна вважати обраний нами матеріал репрезентативним для аналізу звукового тексту. При цьому, ми згодні з думкою тих лінгвістів, які вважають, що у всіх видах звукового тексту, зберігається єдність норми, оскільки будь-яке відхилення від норми, в тому числі і просодичної, можна оцінювати лише як перешкоду, що утрудняє процес сприйняття та переробки інформації реципієнтом [18, с. 680], так як фонетичні порушення норми ускладнюють процес категоризації надходять стимулів та функціонують як додаткові перешкоди при сприйнятті інформації [17], і, отже, порушують стабільність когнітивної обробки сигналу.

Відповідно до існуючої в дослідженнях наукового стилю традиції композиційного членування лекції, в кожній з вивчених лекцій були виділені наступні композиційні частини: вступ, основна частина і висновок. Кожна з виділених композиційних частин характеризувалася з точки зору найбільш частіше реалізованих засобів просодичного виділення інформаційної структури тексту [15].

Для вивчення механізму акцентуації та просодичних способів передачі інформаційної структури лекцій, застосовувався аудиторський аналіз, в результаті якого були визначені дані по інтонаційній структурі тексту. Аудиторський аналіз дозволяє виявити акустичні характеристики усної мови на перцептивному рівні. Аудиторами виступали носії мови, освічені британці та американці, які викладають англійську на мовних курсах (всього 6 осіб).

Аудиторам було запропоновано: а) виділити із записаних фрагментів відрізки, в яких реалізуються основні ознаки вступної, основної та заключної частин лекцій; б) виявити акцентно виділені інформаційні центри; в) визначити інтонаційну структуру записаних текстових відрізків; г) описати специфіку використання просодичних способів акцентуації інформаційних центрів, тобто виявити найбільш частотні акцентні моделі для британських та американських лекцій; д) визначити процентне співвідношення кількості одновершинних/ багатовершинних структур у висловлюваннях лекторів –представників різних національних спільнот як показника ступеня складності організації мислення мовця.

Основною одиницею аналізу в цьому дослідженні була обрана синтагма. При розподілі уривків звукового тексту на синтагми ми керувалися положенням, що синтагма розуміється як інтонаційно-сміслова єдність, яка виражає в даному контексті і в даній ситуації одне поняття та може складатися з одного слова, групи слів та цілої пропозиції.

Для виділення найбільш частотних акцентних моделей та вивчення синтагм з точки зору їх одноакцентності / дваакцентності, дослідженню були піддані 120 синтагм, 60 з яких представляють мовлення інформантів – британців та 60 – мовлення інформантів-американців.

В ході аудиторського аналізу досліджувані зразки усної квазіспонтанної мови були розділені на синтагми та оцінені з точки зору одновершинних/ багатовершинних структур. До завдань дослідження також входило визначення ритмічного малюнка кожного уривка та виявлення найбільш частотних моделей для кожної з груп.

Традиційно вважається, що в інтонаційному контурі реалізується один головний наголос, який опрацьовує найбільш важливе за змістом слово у синтагмі. Це досягається або поєднанням усіх трьох акустичних параметрів (підвищення частоти основного тону, інтенсивності, збільшення тривалості), або, що відбувається набагато частіше, в дію вступають компенсаторні процеси та наголос може реалізовуватися за рахунок одного або двох з них. Другим за ступенем виділення у синтагмі вважається перший наголошений склад, який може характеризуватися більшою гучністю, тривалістю або більш високим тональним рівнем. На перцептивному ж рівні вони можуть сприйматися як більш-менш однакові за ступенем значущості.

Така акцентно-мелодійна організація синтагми більшою мірою характерна для читання. У спонтанній та квазіспонтанній мові відбувається нівелювання цієї градації внаслідок збільшення темпу мови, звуження голосового діапазону, появи додаткових пауз, про що свідчать багато досліджень в області інтонології англійської мови [6; 7; 8; 11; 19].

Цілком логічно очікувати в (квазі) спонтанному мовленні реалізацію одного сильного наголосу в інтонаційному контурі, що відповідає поняттю фразового або синтагматичного наголосу [11, с. 5].

Не прагнучи поставити під сумнів усталену традицію, ми ставили своїм завданням перевірити, чи завжди в синтагмі тільки один сильний наголос, який опрацьовує найважливіше за змістом слово, або ж мовець, в силу особливостей логічної організації мислення та своїх інтенцій, може за допомогою акцентуації ввести в висловлювання додатковий смисловий центр.

Акцентуацію можна розглядати як частковий вияв категорії виділення, який, будучи когнітивною категорією, виконує функцію логічної організації висловлювання, а також може слугувати показником ступеня складності організації мислення. Прості, одновершинні структури відображають конкретність мислення і, навпаки, двувершинність свідчить про більш глибоких, складних судженнях, отже, і про більш глибоку організацію мислення [2, с. 8]. А це, в свою чергу, може бути наслідком соціокультурних характеристик мовця [11, с. 6].

В результаті виявилось, що інформанти – британці повніше використовують засоби просодії для вираження своєї думки. Їх мова сприймається як більш чітка за рахунок присутності в ній досить великої кількості синтагм з двома та більше равновиделеними ділянками, – як правило, початком та кінцем. Іноді, на додаток до максимально виделених складів на початку та кінці синтагми відзначається реалізація сильної середини – наявність максимально виделеного складу в середині синтагми. На рівні сприйняття ця відносна равновиделеність та рівнозначність досягається більш високою в порівнянні з наступними складами тональною реалізацією, більшою тривалістю і / або більшою гучністю. Таким чином, процентний вміст одновершинних синтагм, які використовують лектори-британці, становить: на початку лекції – 70,5%; в середині – 85,7% та в кінці лекції – 71,4% (див. табл. 1). Що стосується багатовершинних синтагм, то їх зміст складає: на початку лекції – 30,8%; в середині – 43,0% та в кінці лекції – 24,2%. У лекторів – американців ці показники дорівнюють: одновершинні синтагми: на початку лекції – 87,0%; в середині – 73,3% та в кінці лекції – 84,4%; багатовершинні: на початку лекції – 13,0%; в середині – 17,0% та в кінці лекції – 14,3%.

Таблиця 1

Структура синтагм британських та американських лекцій

Інформанти	Композиційна структура лекції	Структура синтагм (середній показник по групі у %)	
		одновершинні	багатовершинні
Британці	початок	70,5	30,8
	середина	85,7	43,0
	кінець	71,4	24,2
Американці	початок	87,0	13,0
	середина	73,3	17,0
	кінець	84,4	14,3

Таким чином, вживання британцями більшої кількості багатовершинних структур, які є показником складності організації мислення, свідчить також і про більш високу культуру мови. Більш висока культура мови проявляється також у досить однорідних по складу синтагмах, обсяг яких дорівнює в середньому семи складам, в той час як у американців розкид у слоговому обсязі синтагми становить від трьох до чотирнадцяти складів.

Таблиця 2

Ритмічний малюнок синтагм у лекторів британців та американців

Інформанти	Композиційна структура лекції	Ритмічний малюнок (наголошені-ненаголошені склади)	Частотність акцентних моделей (в%)
Британці	початок	1:2,0	39,0
	середина	1:2,2	37,0
	кінець	1:1,9	24,0
Американці	початок	1:1	41,0
	середина	1:1,3	25,0
	кінець	1:1,3	34,0

На рівні сприйняття також було виявлено, що ритмічний малюнок звукового матеріалу, який визначається співвідношенням наголошених та ненаголошених складів, в принципі, відповідає загальноприйнятим даним – 1:2 для британського варіанту та 1:1,3 для американського варіанту [2; 6; 15].

Відносно найбільш частотних акцентних моделей на перцептивному рівні було виявлено наступне: найбільш частотними є акцентні моделі, що мають відношення наголошених складів до ненаголошених 1:1; 1:1,3; 1:2 (див. табл. 2). Слід зазначити, що у британців провідною є модель 1:2 (39%), в той час як американці реалізують більшу кількість акцентних моделей 1:1 (41%), що робить їх мову монотонною з точки зору сприйняття.

Отже, проведений аудиторський аналіз зразків усної квазіспонтанної мови текстів академічного стилю в реалізації лекторів британців та американців дозволяє зробити наступні висновки: 1) соціокультурні характеристики мовця багато в чому визначають культуру його мовної поведінки. Це проявляється у використанні різних за структурою синтагм, превалювання акцентних груп того чи іншого обсягу; 2) акцентуація, будучи проявом категорії виділення та виконуючи функцію логічної організації висловлювання, може слугувати показником ступеня складності організації мислення. Це проявляється в більшому використанні британцями синтагм складної структури – так званих багатoverшинних синтагм, в яких за допомогою засобів просодії, висловлювання організовується відповідно до логіки мислення мовця; 3) ритмічний малюнок експериментального звучання матеріалу відповідає загальноприйнятим даним – 1:2 для британського варіанту та 1:1,3 для американського варіанту; 4) найбільш частотними є акцентні моделі, що мають відношення наголошених складів до ненаголошених як 1:1; 1:1,3; 1:2.

Література:

1. Агибалова Е. И. Содержание и выражение синтаксических отношений в английской научной речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1989. 18 с.
2. Артемов В. И. Структуры фразового ударения в американском и британском вариантах английского языка (экспериментально-фонетическое исследование) [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. Минск, 1988. 20 с.
3. Брызгунова Е. А. Спонтанность в разных видах речи. *Фонетика в системе языка*. М.: Изд-во РУДН, 1999. Вып. 2. С. 66–71.
4. Вершинина Е. Ю. Динамика устной научной филологической речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1992. 21 с.
5. Григорян Н. Р. Акустические корреляты акцентной выделенности в спонтанной речи. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 2 (31) 2013. Одеса: КП ОМД, 2013. С. 9–15.
6. Дорохова М. В. Ритмическая организация американской речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1996. 18 с.
7. Калита А. А. Взаємодія логічного та емоційного у просодичному оформленні смислу висловлювання. *Вісн. Київ. Лінгвіст. ун-ту. Сер. Філологія*. К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. Т. 6, № 2. С. 98–105.
8. Калита А. А. Система фонетичних засобів актуалізації смислу висловлювання (експериментально-фонетичне дослідження англійського емоційного мовлення) [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени докт. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2003. 43 с.
9. Коваленко И. Ю. Опыт лексико-фонетического анализа научной речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1990. 22 с.
10. Магидова И. М. К вопросу о просодическом минимуме нетерминальных синтагм лекционного регистра речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1972. 21 с.
11. Пальченко Н. В. Социокультурный аспект акцентуации в американском варианте английского языка [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Моск. гос. лингв. ун-т. М., 2002. 20 с.
12. Плошкина Л. Ю. Текстологический подход к анализу лекционного регистра [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1993. 21 с.
13. Прокофьева О. Г. Семантика интонационной выделенности в текстах спонтанной монологической речи (на примере академического и информационного стилей) [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 2000. 17 с.
14. Рождественский Ю. В. Риторика публичной лекции. М., 2008. 63 с.
15. Романова С. С. Ритмическая организация текста как средство разграничения британского и американского вариантов английского языка в стиле научного изложения [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1985. 19 с.
16. Шарандаченко А. С. Вариативность вокализма и консонантизма в американских средствах массовой информации (экспериментально-фонетическое исследование на материале дикторской речи): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.С. Шарандаченко. Одесса, 2011. 20 с.
17. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка) [Текст].
18. Meinhold G. Probleme der Sprachkommunikation. *Wissenschaftliche Zeitschrift Friedrich-Schiller-Universität Jena*. Jg.21, 1972. Heft 5/6. S. 679–690.
19. Wise C. *Applied Phonetics*. Englewood, 1997. 320 p.